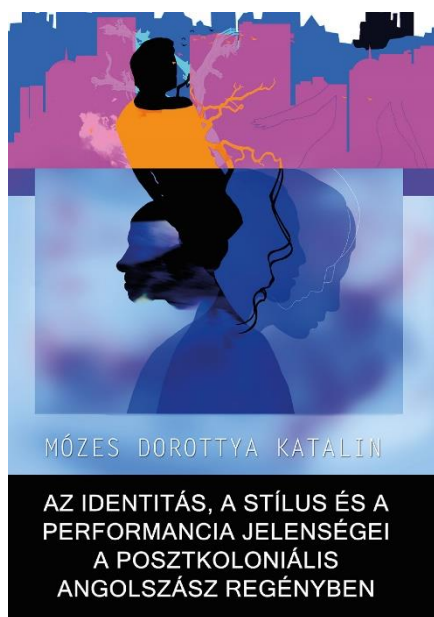

KÖNYVSZEMLE

Mózes Dorottya Katalin: Az identitás, a stílus és a performancia jelenségei a posztkoloniális angolszász regényben

Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019, 268 oldal

Mózes Dorottya Katalin könyvének alapjául sikeresen megvédett doktori értekezése szolgál. Mint ilyen, átfogó és alapos kutatómunka eredménye és tanúságtétele, amely egyaránt árulkodik szerteágazó és mélyreható elméleti jártasságról, valamint finom elemzőkészségről. Ezzel együtt igen elszánt olvasót igényel, aki legalább olyan otthonosan mozog a kötet témájául választott tudományos megközelítésmódban, a szociolingvisztika harmadik hullámában, mint a vizsgálat korpuszát, a posztkoloniális regényt érintő kérdésekben.

A szerzői előszó lényegretörően vázolja a munka nagyon is fontos

személyes beágyazottságát, korrektil szamba veszi azokat a személyi és intézményi feltételeket, amelyek hozzájárultak a doktori disszertáció és a kötet létrejöttéhez. A bevezető pedig immár tudományos perspektívából mutatja be a munka interdiszciplináris elméleti keretét (és e keret korlátait), a kutatói kérdéseket, a vizsgálat korpuszát, valamint a munkamódszereket, azok nehézségeivel együtt. Külön rész szól a kiadvány felépítéséről. A szerkezet magyarázata különösen indokolt, mivel – a tartalomjegyékét is áttekintve – a kötetben való tájékozódás nem könnyű feladat. A részletező kvalitatív elemzések magukban rejthetik a munka egésze felőli értelmezés nehézségét, vagyis, hogy miközben az egyes műveket meghatározott szempontok szerint vizsgálja, addig háttérben marad az eredmények a koncepció egészéhez való illesztése. Ezt a szerző nem pusztán a bevezetőben, hanem az egyes elemző fejezeteket követő részösszegzésekkel, és a végső konklúzióknak az elemző részek felőli szisztematizálásával oldja fel. Noha ez igen körültekintő megoldás, nem hangsúlyozza, inkább az elemzési eredményekkel integrálva láttatja a kötet elméleti hozadékait, amelyek meglátásom szerint legalább olyan jelentőségűek, mint a

posztkoloniális regény indentitás-gyakorlataira vonatkozó megállapítások. A munka újszerűségét a szerző abban ragadja meg, hogy „ilyen elméleti alapokon és ilyen korpuszon még senki nem foglalkozott ezekkel a kérdésekkel” (15.), fő kérdéseként pedig azt emeli ki, „hogyan az identitás, a performancia, a stílus és stilizáció hogyan konstruálódik meg az elemzésre kijelölt posztkoloniális angolszász regényekben” (241.). A dolgozat tétje azonban ezzel párhuzamosan az is, hogy a választott jelenségek minél átfogóbb leírására milyen módon hozhatók termékeny diskurzusba egymással a szociolingvisztika, az irodalom- és kultúratudomány, valamint a szociológia kiindulópontjai és fogalmai. A bevezetőben megfogalmazott elméleti megközelítésre történő szoros visszacsatolás azonban többnyire háttérben marad. Az elméletorientáltság azonban nagyon is jelen van a kötetben, bizonyos rész kérdésekben konkrét elméleti-módszertani javaslatok is helyet kaptak, ilyen a *kódcúsztatás* fogalmának szociolingvisztikai alkalmazásba vétele a crossing (vagy stilizálás) és a kódváltás jelenségeinek jobb együttes megragadhatósága érdekében (217.).

Az elméleti bevezető három fő fejezete 1) a globalizáció, valamint a dolgozat alapfogalmainak, az identitásnak, a performanciának és a stílusnak társas konstruktivista megközelítését, 2) a bevont transzkulturális nyelvészeti megközelítéseket és 3) röviden a posztkolonialitást, mint

önálló elméletet és a posztkoloniális irodalom szociolingvisztikai aspektusait tekinti át. A szociolingvisztika meghatározó munkamódszereivel fenntartott reflexív viszony a fejezet erénye, különös tekintettel arra, ahogyan ez összekapcsolódik az elemzett korpusz műfajával. Mindazonáltal érdemes lett volna erősíteni azt a meglátást, melynek mentén az irodalmi szövegelemzés jelentősége nem abban áll, hogy így kiküszöbölhető az élőnyelvi mélyinterjúk során felmerülő nehézségek (19.), sokkal inkább arról van szó, hogy az irodalmi műfaj, mint társadalmi-ideológiai tartalmak kódolója (44.) a vizsgált jelenség olyan eklatáns példáit kínálhatja, amelyek interjúszituációkból nem nyerhetők ki. A fejezet másik érdeme, hogy kirajzolódik belőle a jelentés- és az identitásképzés egymáshoz való viszonyának kérdése (42.), mely kérdésre az elemző részek egyes konkrét megállapításain keresztül kapunk aktuálisan válaszokat. Más-más aspektus kerül előtérbe például a kódváltásnak a posztkoloniális identitásalkotásban betöltött szerepét tárgyaló (126–148.) és az azt követő, szemiotikai források újra keretezésével foglalkozó (148–154.) alfejezetekben. Előbbi a nyelvek és nyelvváltozatok közötti kontaktusjelenségek és kódváltások nyelvi-társas jelentéseire fókuszál, utóbbi bizonyos megszólalók és megszólalások szemiotikai forrásainak újra keretezését, újra értelmezését állítja a középpontba. Az ilyen megközelítés a jelentés- és az

indentitásképzés olyan, egymástól nem elválasztható folyamatait kíséri végig, melyek műveleti jellege a vizsgált korpuszon túl, általánosabb elméleti érdekeltségű lehet.

Az elemző rész ugyancsak három fő fejezetből áll. A rassz- és gender-alapú identitás kérdéskörét a szerző Tsitsi Dangarembga: *Nervous Conditions* és J. M. Coetzee: *Disgrace* című regényeinek középpontba állításával, a transzkulturális identitás és a performansza Salman jelenségeit pedig Rushdie: *The Satanic Verses* és Chimamanda Ngozi Adichie: *Americanah* című szövegének elemzésén keresztül mutatja be, a kreol és a pidzsin stilizáció jelenségei köré szerveződik Samuel Selvon: *The Lonley Londoners*, Chinua Achebe: *Things Fall Apart* és *No Longer at Ease* című regényeinek vizsgálata. Az egyes specifikusabb jelenségek körök elemzéseinek egyik fő konklúziója tudatosság–tudatlanság viszonylatában és a habitus fogalmán keresztül ragadható meg: az eredmények azt mutatják, hogy az elnyomás, a (verbális) erőszak nem szándékolt, sokkal inkább bizonyos nyelvi-társas konvenciók újraírás nélküli továbbvitele, melynek fenntartásában az elnyomókkal együtt maguk az elnyomottak is szükségszerűen részt vesznek (lásd: hallgatás a hatalommal szemben, 216., 238.). Az egyes megszólalások és megszólalásmódok tehát ennek viszonylatában is értelmeződnek, a hozzájuk kötődő, rögzült viszonyok-

ból való kilépés, vagy annak lehetősége nem pusztán az egyén perspektívájából, hanem a nyelvi gyakorlatok konvencionális státuszára, azok társas jelentésére is visszahat.

Különösen izgalmas ennek a szempontjából a koloniális időszakban játszódó regények (*Things Fall Apart*, *No Longer at Ease*) elemzési eredményeinek a posztkoloniálisokra vonatkoztatása. Előbbiek fényében, a bennük rasszbeli különbségek mentén erőteljesen megkonstruálódó hierarchikus viszonyok nyelvi reprezentációival válnak igazán kontrasztossá azok a pozíciók, amelyekből újraírásuk vagy az újraírásra tett kísérletek történnék a posztkoloniális szövegekben. A szubjektumnak az identitáspozíciótól való különböző távolsága; az identitás diverzitása és hibriditása, transz- illetve multilingvális megjelenésmódjai; a nyelvi erőforrások birtokbavételével járó esetleges értelmezési nehézségek vagy bizonytalanságok; a stilizáció természetesség és mesterségesség, hitelesség és hiteltelenség között ingadozó jelentésösszetevői – a felsorolt jelenségek mintegy a rassz és a gender mentén kialakult konvenciókra adott kísérletek és válaszok. Az egyes regényeken keresztül ezek bizonyos kultúrák és posztkoloniális térségek specifikumaiban is megmutatkoznak. Az *Americanah* regény kapcsán pedig a lehetséges válaszok a virtuális tér adta lehetőségekkel és ennek következményeivel is kiegészülnek, ezál-

tal sokrétű viszonyrendszere bontakozik ki a szubjektum transznacionális és a diaszporikus, az online és az offline identitásának (155–180.).

Az elemző fejezeteket gazdag és szemléletes szó szerint idézett példanyag jellemzi, a nyelvváltozati sajátosságok megértését pedig ugyancsak bőséges jegyzetapparátus segíti. Ez és az egyes kifejezések, nyelvi-társas viselkedések beható ismerete és ismertetése (ilyen például a 76. oldalon az ululáció jelenségének bemutatása, amely dél-afrikai kontextusban hagyományos női ünneplési, köszönetnyilvánítási mód) jelentős könnyebbség az elemzés meglátásainak értelmezésében.

Mózes Dorottya munkája a nyelvi cselekvések és gyakorlatok

újszerű és előremutató értelmezésmódja a szociolingvisztika és a posztkoloniális elmélet metszéspontjában. A szociolingvisztika harmadik hullámának a posztkoloniális műveken történő termékeny alkalmazásával az egyes nyelvi jelenségek, konkrét nyelvi kifejezések vizsgálatával az irodalomtudomány számára is finom elemzési lehetőséget nyit meg. Egyaránt haszonnal forgatható így a posztkoloniális irodalom szociolingvisztikai megközelítése, mind annak irodalom- és kultúratudományos értelmezése során.

Krizsai Fruzsina

nyelvész, tud. segédmunkatárs

BME